

Vermeer

niet uitvoerig in op de mededeling van de minister dat hij het plan heeft, een groot deel van de gelden die de rijksoverheid nu aan het bibliotheekwezen besteedt over te hevelen naar het Provinciefonds en het Gemeentefonds. Ik vrees dat dit feitelijk de volgende etappe wordt op de weg terug terwijl het al of niet uitvoeren van zo'n operatie afhankelijk is van de vraag op welke wijze wij de lacune ten gevolge van het niet invoeren van de Kaderwet Specifiek Welzijn moeten opvullen.

Het lijkt mij thans, zeker gelet op onze overvolle agenda, niet het moment om daarop uitvoerig in te gaan, hoe verleidelijk dat in dit kader ook zou zijn. In ieder geval zijn wij op dit moment niet toe aan een oordeel over de diverse mogelijkheden op dit punt, die onder andere door de Harmonisatieraad welzijn zijn geëvalueerd, en nog minder aan een verdere uitholling van de Bibliotheekwet.

De **Voorzitter**: Ik wijs de Kamer erop, dat ook de heer Nuis voor het eerst vandaag in deze Kamer het woord zal voeren.

De heer **Nuis** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Eén ding valt in ieder geval te loven in het ontwerp tot wijziging van de Wet op het openbare bibliotheekwerk, namelijk de rondborstige manier waarop voor de bedoelingen wordt uitgekomen. Het gaat om bezuinigingen. Het gaat niet om decentralisering of vereenvoudiging, behalve voor zover die de bezuinigingen praktisch uitvoerbaar maken. De rest van de decentralisering komt nog wel eens, later.

Natuurlijk staan de bezuinigingen niet met zoveel cijfers in het wetsontwerp zelf. Hier worden alleen de grendels van de deur geschoven. Inmiddels heeft zich aan de overkant al weer van alles afgespeeld. De minister heeft de deur met kracht opengestoten. De Tweede Kamer heeft haar weer een klein beetje dicht geduwd.

Het resultaat is in elk geval: een hap van een kwart uit het rijksbudget voor de bibliotheken. Dit is aanzienlijk meer dan zelfs in het heilige regeerakkoord was voorzien.

Wie nu nog dit wetsontwerp aanvalt, voelt zich al gauw als een eenzame strijder in een schuttersput in niemandsland, aan wie het strijdgevoel inmiddels al lang voorbij is gegolfd. Ik neem trouwens aan dat leden die langer in dit Huis hebben

doorgebracht dan ik wel vaker door dat gevoel zijn bekropen. Toch heeft het volgens mij nog zin, stil te staan bij dit ontgrendelingswetje, omdat het een ingrijpende wijziging van beleid markeert, zelfs een hoofdlijn van het beleid naar het inzicht van mijn fractie. Ik wil mij dan ook zoveel mogelijk tot de hoofdlijnen beperken.

Ik ga eerst in op de feiten. In 1975 kwam na vijftien jaar voorbereiding een Bibliotheekwet tot stand, die verbetering moest brengen in de nogal lamentabele toestand waarin de openbare bibliotheken zich bevonden, zeker in vergelijking met de ons omringende landen. Het Rijk ging veel meer van de kosten betalen: 100% voor het personeel en een, geleidelijk tot 20% oplopend deel van de rest. Er kwam een planprocedure die het gehele land met een netwerk van vestigingen moest overdekken, er kwamen kwaliteitseisen en er kwam contributievrijdom voor jongeren naast een heel geringe eigen bijdrage voor volwassenen.

Het succes verraste iedereen. In een jaar kwam er een miljoen lezers bij, vooral jongeren. Bij elkaar zijn het er nu ruim vier miljoen die gemiddeld elk ongeveer veertig boeken per jaar lezen. Dat succes gaf natuurlijk onvoorziene problemen: personeelstekort, onvoorspelbaar stijgende kosten voor het Rijk en indirect bij voorbeeld uitholling van de inkomsten van schrijvers bij gebrek aan (nog steeds) leenrecht.

Het werd eindelijk eens menens met de cultuurspreiding. Nergens, zo schreef onlangs nog een Amsterdamse bibliothecaresse in de krant, komt de cultuur zo dicht bij de totale bevolking. Dat is de ontwikkeling: eerst stormachtig, inmiddels al weer in rustiger vaarwater; die wordt nu afgebroken. In plaats van consolidatie, recht trekken van onevenwichtigheden en bezinning komt bezuiniging op grote schaal.

Dit betekent een neergang. Voortaan geeft het Rijk geen gegarandeerde percentages meer, maar één bedrag: wat het kan missen. De lagere overheden krijgen in ruil daarvoor praktisch ontheffing van allerlei verplichtingen in verband met de wet, zodat – dat is althans de bedoeling – niet zij maar de bibliotheken en de lezers zelf de klap zullen opvangen.

De minister geeft toe dat daardoor ontslagen zullen vallen, maar hij wijst trouwhartig op andere mogelijkheden: minder nieuwe boeken kopen (hij noemt dat het vervangen van kwantiteit door kwaliteit), langer met de oude

boeken doen, korter open zijn en vooral een hogere eigen bijdrage. Intussen haalt de minister wel het hart uit de wet.

Komt dit doordat de regering het bibliotheekwerk niet meer zo belangrijk vindt? Integendeel. De minister zal mij straks ongetwijfeld verzekeren dat hij de bibliotheken uitermate belangrijk vindt. Hij heeft dit trouwens al eerder gezegd, eerst nog wat mat en later met steeds meer vuur. In zijn memorie van antwoord aan de Tweede Kamer noemt hij het lezen een zinvolle vrijetijdsbesteding, overigens niet veel zinvoller dan bij voorbeeld sport. Dat was in mei, toen het nog leek te gaan om een bezuiniging van f 15 miljoen.

In augustus – ik geloof dat ik nu een paar stadia oversla – vindt hij dat het bibliotheekwerk een wezenlijke en centrale rol speelt bij het bieden van ontwikkelingsmogelijkheden voor individuele mensen en voor groepen en dat het van wezenlijk belang is voor de vrijheid van meningsuiting. Het te bezuinigen bedrag was toen opgelopen tot f 75 miljoen in de kabinetsperiode, waarvan f 55 miljoen in 1984. Het is helaas niet voor het eerst, dat in de politiek de woorden opzwellen als de daden krimpen!

Om werkelijk te weten wat de regering van het bibliotheekwerk denkt, lijkt het mij verstandig om toch vooral op haar daden te letten. De minister kan natuurlijk niet ontkennen dat de bibliotheken er in de afweging bekaaid van af zijn gekomen. Hij voert daarvoor ook twee excuses aan. Het eerste is dat hij andere zaken nog belangrijker vindt en dat hij nu eenmaal moet kiezen. Het tweede is dat hierbij, meer dan elders, ruimte is voor toepassing van het profijtbegin-sel. Het laatste excuus heeft allengs meer nadruk gekregen.

Voordat ik daarop inga, wil ik enkele woorden wijden aan de betekenis die mijn fractie aan de bibliotheken hecht.

In het leven van mensen die als het ware uit de band van hun milieu zijn gesprongen en een vervulling hebben gevonden, die niet al in hun geboorte leek te zijn besloten, spelen bijna altijd twee verschijnselen een rol: de inspirerende leermeester en een bibliotheek. Ik denk trouwens niet alleen aan hogerop komen, – een term die de minister eens heeft gebruikt, – er zijn ook sprongen opzij en in de eigen diepte. Het unieke van bibliotheken tussen andere vormingsinstituten en informatierverschaffers is, dat zij de weg openen naar een strikt individuele ontdekkingsreis door de wereld.

Nuis

Dat hoeft niet te gebeuren, maar het kan. En zonder bibliotheek kan het nauwelijks. Dat maakt dat zij open moeten staan, wervend open, juist voor mensen die beklemd zitten. Dat kunnen kinderen zijn, maar bij voorbeeld ook de steeds talrijker nieuwe Nederlanders die niet via de wieg in ons midden zijn gearriveerd. Het kunnen ook de honderduizenden zijn die hun baan hebben verloren of uit een ander vertrouwd verband vallen en nu een nieuwe weg zoeken.

De technische ontwikkelingen ondermijnen de unieke rol van de bibliotheek voorlopig niet. Integendeel, zo lijkt het. Meer dan ooit zal de bibliotheek reisbureau kunnen zijn voor het openbaar vervoer van de geest.

Nu zijn dit woorden en de minister zal ze dus wel willen beamen. Naar onze mening behoren zijn daden daarmee echter in overeenstemming te zijn. Het bouwwerk van de wet van 1975 moet naar onze mening worden voltooid. Soberder? Akkoord, maar voltooid. De benarde omstandigheden hebben dit niet minder, maar meer noodzakelijk gemaakt. Dat inzicht en die beslissing zouden in feite uitgetild moeten worden boven het gewik van een vakminister met een bezuinigings-taak. Het kabinet zou ertoe moeten komen als één resultaat onder meerdere van gezamenlijke reflectie over de toestand waarin wij ons bevinden en de rol van de cultuur daarin.

Zoiets is hard nodig en ook heel moeilijk bij ons systeem van besluitvorming. Wij hebben daarop al vaker gewezen. Het lijkt onredelijk één minister, of zelfs een regering een verwijt te maken van een systeemfout. Toch doe ik dat. Er zijn namelijk landen om ons heen met dezelfde systeemfouten, waar dit soort fundamentele culturele keuzen verstandiger worden gedaan.

Maar: een wat hogere eigen bijdrage is toch niet onredelijk? Een paar kwartjes voor een boek – desnoods later een gulden als het leenrecht een feit is en schrijvers en uitgevers ook krijgen wat hen toekomt – is toch niets vergeleken met wat een boek kost? Het is toch heel goed op te brengen voor het overgrote deel van de leners, want die blijken, zoals bij zoveel culturele voorzieningen, overwegend tot de middenklasse te horen?

Dit is een argument met een sociale buitenkant en een niet zo sociale inhoud. Leg een financiële drempel in

de bibliotheek en de meer draagkrachtige stapt er moeiteloos overheen, met een stapel boeken onder zijn arm. Wie het minst kan betalen en de voorziening het meest nodig heeft, voelt de drempel het meest. Die valt het eerst af. Er is geen diepgaand onderzoek nodig om dit in te zien. Daarentegen wordt een bibliotheek zonder drempel uit belastinggelden betaald, naar draagkracht dus.

Wij hebben vandaag al gesproken over de vraag of dit draagkrachtsysteem perfect is. Het enige onrechtvaardige bij een dergelijke bibliotheek is, dat de draagkrachtigen die niet lezen, de niet-draagkrachtigen die veel lezen, subsidiëren. Die onrechtvaardigheid acht ik overkomelijk.

Een ondersteunend argument voor de verhoging van de eigen bijdrage wordt nogal eens gevonden in de zogenaamde recreatieve functie van het lezen. Daarmee wordt ook door de minister blijkbaar iets anders bedoeld dan lezen voor je plezier. Er zijn mensen die zelfs wiskundeboeken of dichtbundels voor hun plezier lezen. Daarover gaat het blijkbaar niet. In rond Hollands is het argument het volgende. Er wordt nu wel gesproken, door mensen zoals ik, over het geestelijk avontuur van het lezen en dergelijke.

Dat klinkt ook wel heel mooi, maar in feite willen mensen flutboekjes voor niets lezen en daarvoor moet de belastingbetaler opdraaien. Laat ze daar zelf maar voor betalen, evenals voor de patat en voor de video. De minister voegt daar nog aan toe, dat naar zijn mening lezers van flutboekjes meestal lezers van flutboekjes blijven en nimmer opstijgen naar de hoogte van de waarlijk groten in de literatuur, zoals daar zijn – ik volg de literaire waardeschaal van de minister – Hermans, Mulisch en Bomans. Wat Mulisch betreft ben ik het met hem eens. Niets avontuur dus; iedereen blijft gewoon in zijn eigen hok. Wie voor de Bouquetreeks geboren is, wordt nooit een Bomans-lezer en al helemaal nooit een Vasalis-lezer.

Ik denk dat het anders ligt. Ik heb dat ook al aangegeven. Het is trouwens verleidelijk hierop in te gaan, want hierover bestaan interessante onderzoeken. Dat zou echter te lang en te ingewikkeld worden. Ik volsta met te zeggen dat ik, afgezien van de problemen rond de definitie van het flutboek, aanvankelijk wel iets zag in het idee achter die rond-Hollandse redenering die ik noemde.

Ik begreep namelijk hieruit dat het de bedoeling was, voor het flutboek

een gulden te rekenen en voor Vestdijk en, haast ik mij hieraan toe te voegen, de verzamelde werken van C. Rijnsdorp en Anton van Duinkerken niets. Dat was een aardig cultureel duwtje in de rug geweest. Was het wellicht zelfs de bedoeling dat de uitlening van het flutboek geheel wordt geprivatiseerd, zodat wij hiervoor moeten teruggaan naar het uitleenwinkeltje op de hoek, waarvan de geur van stof en lijm nog uit mijn jeugd opstijgt? Ook dit heeft wel iets, al krijgt de minister dan wat al te gemakkelijk gelijk, doordat de Bouquetdubbeltjes onder ons dan de Vasalis-kwartjes niet meer tegenkomen in de bibliotheek.

Ook dit bleek de bedoeling niet te zijn. Het flutboek diende in de gehele redenering slechts als excuus om voor elk ander boek ook leengeld op tafel te krijgen. Dan is de aardigheid er voor mij geheel af. Het automatische uitlenen van flutboeken is veel simpeler en dus goedkoper dan het serieuzere, meer lezersbegeleiding vragende werk van de bibliotheken. Als de bibliotheken ertoe worden aangemoedigd, zichzelf meer uit leengeld te bedruipen, is er dus sprake van een premie op de simpele uitleen van flutboeken en een boete op tijdrovende uitleningen.

Met een variant van de wet van Gresham zeg ik: bad books drive out good books. Ik beweer niet dat de bibliotheken eraan zullen toegeven, maar het is een feit dat een geproforceerd eigen-bijdrage-systeem op zichzelf eerder een vervlakkende werking heeft dan een werking van concentratie op de edele doelen die de minister en mij zo na aan het hart liggen.

Ik ga niet in op de technische en andere detailvragen waartoe het onderwerp alle aanleiding geeft. Ik heb beloofd, mij aan de hoofdlijn te houden en hoop duidelijk te hebben gemaakt welke deze volgens mijn fractie is. Het voorspoedig opschieten van de plan van het bibliotheekwerk wordt geknakt, wat wij zeer betreuren. In mijn opmerking ligt uiteraard de uitnodiging aan de minister besloten, in dezelfde algemene termen zijn visie tegenover de onze te stellen, anders gezegd: uit de schulp van het bureaucratische jargon te komen. Mocht de minister bij de gedachte hieraan een beetje moedeloos worden – ik geef toe dat de kans mij te overtuigen gering is – dan kan ik hem misschien troosten met twee vragen, aan het slot waarop een concreet antwoord mogelijk is.

Nuis

Leenrecht voor schrijvers en in feite ook voor uitgevers lijkt mijn fractie het noodzakelijke sluitstuk van het bibliotheekbeleid. Ik heb hierop in een terzijde al gezinspeeld. De bestaande toestand is niet rechtvaardig en leidt tot ernstige verschraving van de in dit verband onmisbare melkkoeien. De commissie die zich over dit probleem buigt, zou naar mijn mening voor het einde van het jaar verslag uitbrengen. Dit einde nadert. Hoe staat het ermee?

Mijn tweede vraag heeft te maken met het lot van de kleinste zelfstandige bibliotheken zonder filiaal. Hiervoor gold een schrale personeelsnorm, waarvan men tot dusver door enig boventallig personeel niet al te veel last had. Aan deze boventalligheid dreigt nu echter een abrupt eind te komen. Schriftelijk heeft de minister mij al toegezegd dat hij zal bezien of hierin een probleem bestaat.

Mijn nadere vraag is niet zozeer of hij het probleem inmiddels heeft gevonden, want hieraan twijfel ik eigenlijk niet. Hoe staat het echter met de oplossing ervan? Het gaat om een kleine categorie, maar ook deze mag niet worden verwaarloosd, zeker niet in een materie die sterk samenhangt met oog hebben voor het individuele.

De twee Nederlandse schrijvers die in de laatste jaren het indringendst hebben geschreven over de betekenis van de kennismaking met de literatuur en bibliotheken in hun leven, zijn Gerrit Komrij en Maarten 't Hart. Zij zijn respectievelijk opgegroeid in Winterswijk en Maassluis, net twee van de misschien tien plaatsen waarom het in mijn vraag gaat. Dit is natuurlijk louter toeval, maar soms kan toeval zinrijk zijn.

De **Voorzitter**: Ik complimenteer u met uw maidenspeech.

De heer **Van der Werff** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De behandeling van wetsvoorstellen met een zeer korte voorbereidingstijd is niet prettig, maar die van wetsvoorstellen die lang in de pijplijn zitten, is ook niet alles. Ik veronderstel dat de minister deze mening deelt.

Bij lezing van het onderhavige wetsvoorstel is voor mij de centrale vraag of wij voor de constatering staan dat regering en Staten-Generaal met de Bibliotheekwet van 1975, dus in haar oorspronkelijke vorm, te hoog hebben begrepen, als centrale doelstelling en als financierende rijkszaak. Hadden wij niet beter in 1975 direct duidelijke prijskaartjes aan de wet kunnen hangen?

Let wel, de gebruiker van de openbare bibliotheek wordt momenteel op jaarbasis in totaliteit – dus niet uitsluitend door het Rijk – gesubsidieerd tot een bedrag dat ver boven de f 100 ligt. Ik denk dat het om een bedrag van ongeveer f 130 gaat. De kosten per uitlening liggen boven de rijksdaalder. Op zichzelf zijn de gegevens alleen al reden genoeg om te bezien of – nu er allerwegen op ingrijpende en kritische wijze naar ons nationaal uitgavenpatroon moet worden gekeken – de consument op het terrein van het openbare bibliotheekwerk tot verhoging van de eigen bijdrage – nu onder de 10% gelegen – is te bewegen. Dit is een niet onbelangrijk facet. Heb ik gelijk wat betreft de door mij genoemde cijfers en vormen zij een argument voor dit wetsvoorstel?

De mens – dus ook de minister – wordt evenwel bezield en gedreven door een veelheid van redenen. Ik ben dan ook gaan zoeken naar andere redenen, te meer omdat bestuurlijk gezien het openbare bibliotheekwerk een duidelijke succes-story is geweest gedurende de afgelopen jaren. In Den Haag is bij voorbeeld sprake van één miljoen uitleningen méér over de laatste vijf jaar. Is die succes-story nu werkelijkheid of schijn? Het gaat hier om een aantal argumenten.

De Wet op het openbare bibliotheekwerk liep parallel aan, stond voor een deel zelfs misschien wel model voor en zou opgaan in de Kaderwet Specifiek Welzijn. De heer Vermeer heeft hierop ook al gewezen. Is nu de systeemomgeving van het wetsvoorstel – die al in december 1982 is voorbereid en op 23 februari 1983 is ingediend – toch een soort van aankondiging of blijk van voor gevoel van het fiasco van de inrichtingswetgeving van de KSW of is mijn veronderstelling een uiting van de puur anachronistische kunst van het hyper-hineininterpretieren?

Onze fractie heeft bij de voorbereiding van deze behandeling zeer bewust op de noodzaak van een doelstellingendiscussie gewezen. De minister heeft dit gelukkig ook onderschreven in de memorie van antwoord. Mijn vraag daarbij is wel, ook naar aanleiding van de tekst van dit wetsontwerp en de opzet ervan, of de adviezen van raden en de studies – die van het Sociaal en Cultureel Planbureau kwam in dezen te laat – een rol vervullen bij dit soort zaken. Collega Van der Ploeg is er nu niet, maar hij is vast ook geïnteresseerd om het antwoord op deze vraag te kennen.

Is bij voorbeeld het advies van de Bibliotheekraad van 14 mei 1982 nu nog op enigerlei wijze bij de formulering van dit wetsvoorstel betrokken? Daarin is immers gestreefd, te geraken tot vermindering van het in de wet ingebouwde centralisme, tot een bekostigingsstelsel dat taaksgewijze is afgestemd op de betreffende bestuurslaag en tot het formuleren van kwaliteits- en activiteitseisen. Welnu, speciaal die kwestie van dit taaksgewijze afstemmen per bestuurslaag mis ik eigenlijk volstrekt in de benadering die in dit wetsontwerp is gevolgd. Ook kan ik de vraag stellen, of rekening is gehouden met het commentaar van de Bibliotheekraad op het 7e advies van de stuurgroep ontwikkelingsprojecten, van februari 1982.

Ik herinner er bovendien aan dat omstreeks die zelfde tijd de heer Riezenkamp, namens de minister – toen een andere, een demissionaire –, duidelijk maakte dat de lagere overheden, gezien de allerwegen noodzakelijke bezuinigingen, een grotere autonome ruimte behoeften, omdat het integrale afwegingsproces met betrekking tot voorzieningen dan ten overstaan van de direct betrokkenen, de burgers, kon geschieden. Dat zou, zo constateer ik, voor het werk best heilzaam kunnen zijn. Als dit echter een van de onderliggende gedachten zou zijn, vind ik toch de brief van de minister van 23 november 1983 over de tarifiering 1984, rijkelijk centralistisch en dirigistisch. Bovendien is deze brief erg laat uitgegaan, want vorig jaar ging de brief uit op 17 september 1982. De besturen hadden toen nog wat ruimte.

Het is mij opgevallen dat de belangstelling voor het bibliotheekwerk-in-het algemeen in de volksvertegenwoordiging, op alle niveaus, en bij bestuurders zeer groot is, maar bij de consument wat gering is. Dit ter zijde, want ik ben nog steeds aan het zoeken naar verklaringen. Het is toch immers zo dat de minister het bibliotheekwerk aanzienlijk méér kort – bij artikel 23 van dit wetsontwerp krijgt hij daartoe vrijwel onbeperkte mogelijkheden – dan het in feite in het regeerakkoord is vastgelegd.

Wat zijn de redenen hiervoor? Misschien – nogmaals een hypothese – is de consument er wel maar voldoet hij, zij of het kind niet aan de verwachtingen. Het gemiddelde aantal uitleningen ligt iets boven de 40 per persoon, maar misschien – de vorige spreker heeft hierop al gedoeld – worden er te veel moderne pendants van Courts-Mahler of Marie Corelli